

Macht en onmacht in menselijke relaties (1987)

Sieth Delhaas

Zusters Franciscanessen van Heythuizen i.s.m. Relevo te Weert, 17 februari 1987

Inleiding

Vraag vooraf: hebt u tijdens uw jeugd, in uw opvoeding bepaalde lessen of boodschappen mee gekregen, die uw gedrag hebben beïnvloed en die daarna als ‘macht’ in uw leven zijn gaan werken?

Doel: mensen erbij bepalen, dat macht een rol speelt in ieders leven. Het is een dagelijkse aangelegenheid.

Toen ik met de voorbereidingen voor deze cursus begon, was het voor mij heel geruststellend te weten, dat u zelf – in elk geval hier vanuit het klooster – om behandeling van dit thema had gevraagd. Daarmee hebt u voor mij ruimte gemaakt om het praten over macht zo breed mogelijk te maken.

Praten over macht is meestal bedreigend. Niemand wil immers voor een machthebber aangezien worden? En machthebbers zijn meestal ook mannen – vindt men.

Daarom: praten over macht en onmacht in menselijke relaties betekent ook: jezelf afvragen waarom wil ik meer weten over de machtsverhoudingen tussen mensen? En waarom durf ik daar nu over te praten, terwijl ik daarover vroeger niet zou hebben durven denken.

Laten we, stel ik u voor, eerst maar eens kijken

- a. Welke soorten macht er zijn.
- b. Hoe onze plaats als persoon daarin is.

Macht nader bekeken

Omschrijving macht. Er zijn er verschillende soorten.

Macht is het vermogen om, al dan niet bewust, bepaalde effecten te weeg te brengen op gevoelens, houdingen, kennis, inzicht of gedrag van anderen (A. Komter)

Kenmerken van macht zijn, dat macht overal voorkomt waar mensen met elkaar te maken hebben. Macht is dus vanzelfsprekend. En macht is een neutraal begrip, dat positief en negatief gehanteerd kan worden, (Anja van Servellen).

Als macht dus slecht kan worden gebruikt, maar ook goed en we onderkennen dit, dan zien we tegelijkertijd dat het woord macht eigenlijk niet meer zo ‘machtig’ is.

Dat het een begrip is waarover eigenlijk best gepraat kan worden. Ja, zelfs gepraat moet worden als we ernst maken met menselijke relaties. Want daar draait het toch om in ons leven.

Onze waardering van macht hangt dus af van het resultaat van de machtsuitoefening. Als we blij zijn met het resultaat van de machtsuitoefening dan noemen we het resultaat positief.

Bijvoorbeeld: De minister van sociale Zaken besluit om de uitkeringen van bijstandsvrouwen met f 400 per maand te verhogen.

Als we het resultaat van de machtsuitoefening slecht vinden, dan ervaren we die macht negatief.

Bijvoorbeeld: De regering besluit, dat de industrieën meer afvalstoffen in de lucht mogen lozen.

Macht is dus eigenlijk een neutraal begrip, dat pas kleur krijgt door de wijze waarop het gehanteerd wordt. Macht is dan te omschrijven als het beïnvloeden van of richting geven aan het gedrag, de gedachten en de emoties van de ander. (Anja van Servellen)

Het blijft dus beïnvloeden of richting geven aan het gedrag, de gedachten en de emoties van anderen, niet meer en niet minder. Dat betekent, dat die ander, die beïnvloed moet worden ook allerlei mogelijkheden, of zelfs wapens heeft om zich tegen die invloed of dat richting geven te verzetten, het te ontduiken, of eraan te ontkomen. Bestissend hierbij is wel, dat je doorziet, dat de ander bezig is haar of zijn macht tegen jou te gebruiken.

En andersom ook: dat jij op jouw beurt ook macht tegen anderen gebruikt.

Wat dus belangrijk is te leren is: te kijken naar het gedrag van anderen en van jezelf.

Tegelijkertijd moeten we er oog voor hebben, dat onze menselijke wereld en relaties zo ingewikkeld zijn, dat, de plaats van de verschillende mensen daarin niet dezelfde is.

Door de eeuwen heen hebben wij in onze samenleving een ingewikkeld web geweven waarin we allerlei waarden hebben gegeven aan zogenaamde hoge en lage beroepen, de status van de geestelijkheid, aanzien op grond van afkomst, het behoren tot bepaalde groepen, het minderwaardige ingewikkelde sociale systeem waarom geld, status en aanzien mensen macht verschaffen. Dat is niet de wereld die god voor zijn mensen heeft bedoeld.

En in die wereld van geld en aanzien spelen vrouwen de meest ondergeschikte rol. Want vrouwen, zo zullen we later zien, hebben geen maatschappelijke macht en invloed gehad in het verleden. En daarom zitten wij waarschijnlijk vandaag zo met die vraag: hoe moet dat nu met die macht en onmacht in menselijke relaties?

Als wij geboren worden dan treden wij in feite in een geschiedenis waar de macht verdeeld is. Er zijn talloze mensen, die niet eens tot het besef komen dat dit feit er zo ligt. Maar als wij als verantwoordelijke mensen in dit leven willen staan kunnen wij niet om de vraag heen: Gaan wij er zonder meer mee akkoord dat de macht verdeeld is zoals ze is verdeeld? De zin van ons mens-zijn heeft daar ook mee te maken.

Terug nu naar de soorten macht die we onderscheiden.

- a. Macht speelt zich af op makro gebied – groot - wereldmacht, oost/west, regeringsniveau, macht van de wetenschap, macht van de misdaad.
- b. Mesoniveau: b.v. de macht van organisaties, de kerk - hoewel ook soms op makro-niveau: inkooporganisaties, waardoor prijzen lager worden en er concurrentie ontstaat tussen bedrijven.

- c. Mikroniveau – klein in gemeenschappen, families, gezinnen, tussen groepen mensen, tussen partners, vriendinnen, etc.

In feite heeft ieder mens een bepaald soort macht. De situatie wordt bepaald door de onderlinge verhouding van machten die tegenover elkaar staan. De machtsverhouding is eigenlijk de basis van de machtsuitoefening. Voorbeeld als de beide grootmachten Amerika en Rusland van elkaar vermoeden dat hun bewapening even sterk is dan is er een machtsevenwicht. Vermoedt de een dat hij sterker is dan durft hij meer macht uit te oefenen. Bijvoorbeeld een openlijk bedreiging uitspreken.

Elke soort macht heeft een bron.

Er zijn verschillende bronnen te benoemen, waaraan mensen macht ontleen:

- De macht ontleend aan deskundigheid – arts/patiënt
- Formele regels – politieagent/verkeersovertreder
- Sanctie – onderwijzer/leerling
- Referentiemacht – student/intellectuele elite
- Bezit – grotere vrijheid wonen/reizen

We zien, dat al dit soort machten zich afspelen op het maatschappelijk vlak.

Hier is weer dat web van structuren en regels te zien dat samen onze maatschappij vormt. Als we het dus vandaag hebben over macht en onmacht in menselijke relaties, dan zouden we ons kunnen beperken tot het onder de loep nemen van deze vijf soorten macht

Maar er is een dimensie extra. Als wij het over macht in menselijke relaties hebben moeten we alweer een onderscheid maken.

We moeten het web van verhoudingen nog verder analyseren, ontrafelen want: in onze samenleving hebben vrouwen minder macht. Dat is de norm.

En dat is terug te voeren op het feit, dat vrouwen bij het maken van wetten in het verleden bij het inrichten van de samenleving niet mee hebben mogen doen.

Vrouwen hebben tot 1919 bijvoorbeeld geen kiesrecht gehad. En bij alle regels die in de loop der tijd gemaakt zijn voor het reilen en zeilen van onze samenleving zijn vrouwen uitgesloten geweest.

Er zijn regels voor haar gemaakt zonder dat er naar haar mening is gevraagd. In die zin heeft men dus gelijk, dat vrouwen maatschappelijk geen macht hebben.

Gelukkig is er in de loop van de laatste decennia, vooral na de laatste oorlog, van alles aan het veranderen maar, vragen wij ons af, waarom zitten er nog maar zo weinig vrouwen op posten waaraan macht verbonden is. Mannen zitten op die plaatsen waar de echte besluiten vallen. Komt dat omdat mannen zulke machthebbers zijn dat ze geen plaats voor vrouwen wensen te maken?

Dat is voor een groot deel waar. Maar een even grote waarheid is:

het gedrag van vrouwen is er ook schuld aan dat zij die belangrijke maatschappelijke post niet pakken of krijgen.

Verborgene machten

Welke verborgene machten gaan achter haar gedrag schuil?

Door de kracht van de vrouwenbeweging, die zo'n honderd jaar geleden ontstond, is er al heel veel veranderd. Het kiesrecht hebben vrouwen bevochten, de wet op gelijk loon is

gerealiseerd, in 1957 werd de vrouw handelingsbekwaam en sinds 1984 kan de gehuwde vrouw ook niet meer worden gedwongen haar man te volgen als hij besluit van woonplaats te veranderen.

Ook in de privésfeer zijn vrouwen vrijer zich te bewegen: je kunt als vrouw alleen op vakantie gaan, veel opleidingen volgen, alleen wonen.

Allemaal gevolgen van veranderingen in machtsverhoudingen. Niet dat vrouwen die veranderingen cadeau hebben gekregen. Doordat bepaalde vrouwen gingen inzien welke machten haar op haar plaats hielden en zij het onterechte van die scheve machtsverhoudingen aan de kaak stelden, konden zij zich vaak door het veranderen van wetten en regels, maar ook door ongeschreven opvattingen, bijvoorbeeld zogenaamde fatsoensnormen, bevrijden van onterechte macht.

Emancipatie zou je dus ook kunnen noemen: bevrijding uit overbodige vormen van macht. Eigenlijk is er dus voor vrouwen niet meer zoveel te wensen over. Zou je kunnen zeggen.

Wettelijk zijn in feite steeds meer gelijkgesteld. En de overheid wil ons heel graag laten geloven, dat de emancipatie van de vrouw in onze tijd voltooid is. En zeggen de mensen, die de vrouwenbeweging maar een overbodige beweging vinden: als die vrouwen nu maar wat geduld hebben, dan komt alles wel goed, de samenleving verandert op den duur vanzelf wel.

Maar is dat wel zo?

Sinds de economische recessie in het midden van de jaren zeventig inzette, kunnen wij niet anders dan vaststellen, dat de positie van vrouwen met reuzensprongen achteruit gaat. Werkloosheid: en de vrouw moet het eerst het veld ruimen; nu niet alleen voor de man, maar ook voor de jongeren. Is er dan meer aan de hand?

Is er dan toch een machtsverschil tussen mannen en vrouwen?

Ik denk, dat wij die vraag alleen maar bevestigend kunnen beantwoorden; ja, de waarde van een man in onze samenleving is nog altijd hoger dan die van een vrouw. Het gaat hier niet om het verschil in geslacht alleen. Het biologisch onderscheid wordt nog versterkt omdat de opvoeding van de jongen positief verloopt. Die opvoeding wordt vanaf het begin gericht op de hoge maatschappelijke waarde van de man voor later.

De opvoeding van het meisje wordt in tegendeel gericht op lage maatschappelijke waarden: zij zal afhankelijk zijn en een laag zelfbewustzijn hebben, kortom, u kent de uitdrukking 'het zwakke geslacht' en die term zal haar tot het einde van haar leven blijven achtervolgen. Het resultaat is tenslotte, dat de man zichzelf tot een sterke persoonlijkheid zal ontwikkelen met een hoog zelfbeeld, de vrouw ontwikkelt zich met een laag zelfbeeld, vol onzekerheid over zichzelf.

Zo ontstaat, simpel door een biologisch verschil tenslotte een groot machtsverschil op persoonlijk gebied tussen mannen en vrouwen. Aan de vijf bronnen van macht kunnen we dus nog een zesde toevoegen: de macht van de mannelijke seksualiteit.

Voor vrouwen met een christelijke achtergrond en opvoeding worden deze machtsfactoren nog eens versterkt door de godsdienstige rechtvaardiging.

Het is goed te weten, dat godsdienst niet de belangrijkste schuld is aan haar ondergeschikte rol. Dus godsdienstige vrouwen zijn of worden niet meer of minder onderdrukt dan niet godsdienstige vrouwen. Het minderwaardige vrouwbeeld, dat in onze cultuur bestaat, stamt uit de Grieks/Romeinse traditie. De christelijke traditie heeft dit vrouwbeeld in haar negativiteit nog eens bevestigd door de uitleg van het oudtestamentische scheppingsverhaal uit Gen. 2.

Daar wordt de vrouw uit de man geschapen. Terwijl de uitleg van Genesis 1, waar god man en vrouw als gelijkwaardige personen schiep, geheel door de christelijke traditie is overwoekerd.

De pogingen van Jezus ten spijt, die ook mannen en vrouwen gelijkwaardige posities in zijn verkondigingswerk gaf.

De kerkvaders die door de eeuwen heen grote invloed hebben gehad op de traditie hebben met hun negatieve uitspraken over vrouwen de bedoeling van de Schepende en Jezus de grond ingeboord.

Het is voor vrouwen heel belangrijk onder ogen te zien als ze samen willen kijken naar macht en onmacht in menselijke relaties, dat het hoog tijd wordt onszelf en elkaar te verlossen van deze slechte en verachtelijke beelden van onszelf en elkaar.

Als we daar tenminste al niet hard mee bezig zijn.

Wat mij betreft: ik heb er gelukkig geen last meer van.

Tenminste dat denk ik, maar als ik verder kijk, merk ik, dat dat negatieve denken over vrouwen zo diepgeworteld zit, dat ik vrees, dat ik er mijn hele leven tegen zal moeten blijven vechten en het waarschijnlijk nooit echt meer kwijtraak.

Wat is er namelijk aan de hand?

Hoe wij ook denken over onszelf, hoe we ook kansen hebben gehad om onze positie te verbeteren omdat we bijvoorbeeld een goede opleiding hebben gehad, of economisch zelfstandig zijn geworden, of ons echt niets meer aantrekken van de goedkeuring van anderen, één ding is in onze samenleving bijna niet te ontlopen: bij alles wat een vrouw in onze samenleving doet wordt ze aangesproken op haar seksuele rol: dus haar vrouw-zijn.

Onbewuste lessen

Hoe werkt nu het verschil tussen persoonlijke macht tussen vrouwen en mannen in het leven van een vrouw.

Ik vroeg u: welke lessen, boodschappen hebt u in uw leven meegekregen, die later in uw leven als macht zijn gaan werken.

De lessen die een vrouw 'onbewust' meekrijgt in haar jeugd zijn bijvoorbeeld:

- Een meisje vecht niet, maakt geen ruzie, zorgt voor harmonie en vrede, is lief en zacht
- Anders is ze kattig of haaibaai
- Een meisje moet aantrekkelijk zijn voor jongens, niet uitdagend zijn
- Studie is niet zo belangrijk, het liefst moet zij trouwen en er niets naast doen

opvoedingsles geen ruzie	gedrag gehoorzaam zijn boosheid inslikken vrede	machtsfactor formele regels, houden aan regels 'hoe het hoort.
lief en zacht	vriendelijk behulpzaam meegaand	sanctie
aantrekkelijk niet té anders uitdagend/slet/ hoer	wel uitdagen/niet te ver gaan verantwoordelijk voor gedrag jongen altijd op je hoede	zorg dat ik je aardig vind, want jij bent afhankelijk van mijn waardering mannelijke seksualiteit afhankelijk van goedheid jongen, zorgen dat je aantrekkelijk voor ze bent.

Deze opvoedingslessen hebben vrouwen gevormd tot wat zij zijn, hoe ze behoort te zijn en hoe haar gedrag dient te zijn: nederig, stil, niet blijk geven van kennis, vriendelijk en meegaand, gehoorzaam en op seksueel gebied vooral niet uitdagend en als er iets mis gaat ben jij altijd de schuld.

Nogmaals als we het dus willen hebben over macht en onmacht in menselijke relaties moeten wij ons – hoe weinig zin we daarin misschien hebben en hoe graag we onszelf misschien wijs maken, dat er geen onderscheid meer is -, wij moeten ons dus bewust zijn van de persoonlijke ongelijkwaardige machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen.

En vanuit die persoonlijke ongelijkwaardige machtsverhoudingen worden de maatschappelijke ongelijkwaardige machtsverhoudingen in stand gehouden.

Willen wij als vrouwen – maar ook de mannen kunnen daar niet aan ontkomen, willen wij dus aan deze ongelijke machtsverhoudingen ontkomen, dan zullen we heel goed moeten kijken naar onze plaats in het geheel en elkaar moeten helpen aan een ander zelfbeeld en ons gedrag grondig moeten veranderen.

Het is dus een foute gedachte dat meisjes uit deze tijd, de jeugd die meer gestudeerd heeft dan wij vroeger, vanzelf emancipeert en maatschappelijk wel meer invloed krijgt. Als de persoonlijke onmacht blijft bestaan zal ook het meisje met de goede opleiding geen maatschappelijke macht verwerven. De hoop, dat vrouwen dus in de toekomst kunnen werken aan een andere, hoopvollere samenleving kunnen we dan wel vergeten.

Vrouwen zullen dus ander gedrag moeten gaan oefenen. In de kerk, in haar persoonlijke kontakten, in de politiek en op alle andere gebieden in de samenleving.

Daarvoor zijn allerlei methodes te ontwikkelen. De tijd is te kort om daar in deze twee uur aandacht aan te besteden. Het is al heel wat gewonnen als we ons kunnen bevrijden van de opvoedingslessen, die we in onze jeugd hebben meegekregen en we zelf gaan inzien, dat ons gedrag daar steeds op gericht is geweest. In feite konden vrouwen nooit helemaal zichzelf worden omdat ze hun hele leven geboeid blijven door de lessen uit hun jeugd, die voor meisjes anders waren/zijn dan voor jongens.

Je kunt zeggen: er is van vrouwen altijd een deel onzichtbaar gebleven.

Ander gedrag oefenen

Bij het ander gedrag oefenen is het goed om te kijken: hoe stel ik me op in een gesprek. Volgens een bepaalde analyse spreken mensen altijd

- Vanuit een ouder situatie: zorgend, beschermend, verbiedend, gebiedend;
- Vanuit een volwassen situatie: logisch, rationeel, denkend;
- Vanuit een kind situatie: spontaan, intuïtief, speels, natuurlijk.

Bij vrouwen is de ouder en kind positie goed ontwikkeld.

Bij man die van de ouder/gebiedend en verbiedend en de volwassen positie.

In conflicten stappen vrouwen vaak van de volwassenpositie in de verongelijkte kind positie. Zichzelf verdedigend, bang niet aardig of goed genoeg te worden gevonden.

Het vereist een goede dosis eigenwaarde om in een conflictsituatie in de volwassen positie te gaan en te blijven zitten en een volwassen discussie te voeren: rationeel vragen stellen, je eigen stelling verdedigen etc.

Macht van vrouwen

Wat is nu de macht van vrouwen: of liever de macht van de onmacht? De grootste fout van vrouwen is eigenlijk, dat we allemaal zo graag aardig gevonden willen worden. En omdat in stand te houden, zijn we bereid veel te doen. Om dat aardig zijn te behouden, brengen we allerlei machtsfactoren in stelling. We oefenen een soort tegenmacht uit.

Slavinnengedrag:

- Slavinnen - heel vrouwelijk gedragen: zorgen, redderen, opofferen, luisterend oor
- Pseudo-slavinnen: alsof, maar intussen heel goed door wat ze deden; 'ach, die mannen', onttrekken aan situatie, eigen beeld hoog door minachting voor mannen, maar er verandert niets, door haar gedrag blijft ongelijkheid bestaan;
- Super-slavinnen: verbinden zich heel nadrukkelijk met hun meester; komen door dik en dun voor een onderdrukkende man op en vinden andere vrouwen minder dan zichzelf.

In dit slavinnen gedrag gebruikt de vrouw wapens van onzichtbaarheid, zo min mogelijk opvallen, vrouwen zijn ongrijpbaar, het grote vrouwengeheim, mysterieus etc.; indirect, goed waarnemen wat er gebeurt; niet verbaal voor jezelf opkomen, in je houding laten merken, word je er dan op aangevallen, kun je altijd de ander van beschuldigen dat hij mis is; positiever, harmonieuzer: ja zeggen, als je nee bedoelt; onthouding: jezelf anders voordoen. Alleen de geaccepteerde, aangeleerde kant van jezelf tonen: zacht, lief, teder, hulpeloosheid: ik ben van jou afhankelijk.

He wanted a big-screen TV; she didn't. So they compromised. She let him sit closer to the screen.

Vrouwen hebben door hun negatieve opvoeding als meisje – hoe hard het ook klinkt – eigenlijk een verminkt mensengedrag aangeleerd. Uiterste vorm van dit aangeleerde gedrag, vrouwelijk gedrag zijn lichamelijke klachten als depressies, vormen van migraine, vroeger flauwvallen, hysterie.

Maatschappelijk weer oplossing voor: overgang. Resultaat van jaren niet jezelf kunnen zijn.

Vrouwen zullen, willen zij toekomen aan werkelijk gelijkwaardige relaties moeten kiezen tussen het traditionele gedrag, dat zij vanuit haar opvoeding meegekregen hebben. Dit garandeert meestal veiligheid, zekerheid. Wat zij nooit krijgen is: zelfverzekerdheid, zelfstandigheid en onafhankelijkheid.

Willen zij dit laatste wel veroveren dan zullen zij moeten kiezen voor een kritisch gedrag als vrouw. Zich bewust worden van haar eigenwaarde. Dat kost strijd, maar het wordt beloond met vrijheid, ontplooiing en levensvreugde.

En wat ik zelf ervaar: echt vrouwenvriendschap en medemenselijkheid. Want ook steeds meer mannen zullen gevoelig worden voor dit anders mens-zijn dat vrouwen en mannen niet meer tegen elkaar uitspeelt.

Zij gaan meeblazen in een democratische samenleving.

Als gelovige vrouwen binnen de christelijke traditie is er voor ons nog een dimensie extra: wij moeten onszelf en elkaar vragen: wat is jouw opdracht als mens?

Heeft de wereld om ons heen, al die mensen die het misschien o zo goed met ons menen en meenden, ons niet afgehouden om onszelf te laten uitgroeien tot het beeld van god-zijn, dat tenslotte onze levensopdracht is?

Wat dat beeld-van-god-zijn inhoudt, daar kunnen we misschien eens een andere keer over praten: maar ook mijn en uw beeld-van-god-zijn heeft alles te maken met het gebruiken van macht: in de schepping, in de samenleving, in de politiek en niet in het minst in menselijke relaties.

En dan is een laatste vraag aan onszelf: hoe vergroten wij de macht van vrouwen als wij vinden, dat de wereld er anders zou moeten uitzien en wij in het verleden nauwelijks enige invloed hebben gehad?

Of om het anders te zeggen:

Vrouwen hebben vandaag in déze wereld de macht om alles bij het oude te houden/de gevestigde orde in stand te houden.

De andere mogelijkheid is:

Vrouwen hebben de mogelijkheid een andere, meer menselijke wereld te scheppen als zij ontstaan en eindelijk hun verantwoordelijkheid als volwaardig mens op zich nemen.

Dat is macht positief gebruiken.